

УДК 599.735.3

БІОТОПНИЙ РОЗПОДІЛ ДИКОГО КАБАНА НА БУКОВИНІ В ОСІННЬО-ЗИМОВИЙ ПЕРІОД ТА СТРУКТУРА ЙОГО УГРУПОВАННЯ

Ю. Ткачук

*Таврійська державна агротехнічна академія,
пр-т. Б. Хмельницького 18, Мелітополь, 72315, Україна,
e-mail: mpi@comint.net*

Наводяться результати багаторічних досліджень екології кабана в одному із районів Карпат. Пояснюються причини формування сучасної структури популяції, яка здебільшого визначається рівнем смертності звірів внаслідок впливу кліматичних умов, хижаків та полювання.

Ключові слова: популяція, структура, зустрічальність, кабан, стадо.

У період найбільшої депресії чисельності в Україні дикий кабан зберігся лише в окремих осередках, найбільшим із яких були Карпати. Наступні події засвідчили, що цей регіон став не тільки найважливішим рефугіумом, а й центром природного, а також штучного розселення тварин. Тому ми поставили за мету дослідити біотопний розподіл кабана в місцях аборигенного мешкання та вивчити сучасну структуру буковинської популяції.

Протягом 1988–1999 р. ми збирали дані про біотопний розподіл 499 особин дикого кабана. Головні дослідження провадили на території Будинецького, Верхньопетрівецького, Гільчанського, Жадівського, Зруб-Комарівського, Сторожинецького, Красноільського, Межіріченського, Усть-Путильського, Іжетцького і деяких інших лісництв. Тварин підраховували під час прогонів лісових кварталів із використанням лайок, а також на засідках. З огляду на об'єктивні труднощі, визначити вік і стать у 131 (26,25%) кабанів не вдалося. Більшість цих тварин складала поросята, що входили до складу восьми стад кількістю від 9 до 36 особин. Для статистичного опрацювання матеріалу використано пакет програм "CSS" фірми Microsoft.

Найбільшу перевагу у регіоні кабани віддають лісам різноманітного типу. Максимальна зустрічальність тварин зафіксована у шпилькових молодняках (50,30%); приблизно однакова кількість їх у листяних (23,65%) і змішаних (21,64%) лісах. Іноді кабанів виганяли із заростей кукурудзи (3,61%), кропиви (0,40%) і протиерозійних лісосмуг (0,40%). За нормальної забезпеченості кормами, взимку, яка у горах розпочинається після випадання снігу в жовтні-листопаді і триває до

березня, суттєвого перерозподілу кабанів по біотопах виявити не вдалося: у шпилькових лісах їх обліковано 54,92%, у змішаних – 17,27 і у листяних – 27,82. Найбільше стадо із 36 особин виявлено в листяному лісі, а два стада по 18 тварин – у шпильковому.

На Буковині у середню за кількістю снігу зиму 1998/99 рр. унаслідок локального дефіциту основних кормів звірі були змушені мігрувати на значні відстані, що призвело до підвищення рівня їхньої смертності і перерозподілу ресурсів. І навпаки, у роки середнього і навіть слабкого, але повсюдного врожаю бука і дуба, практично не простежується помітного переміщення кабанів.

Ця закономірність виявлена і в інших районах із великими площами дубових і букових лісів, зокрема, на Кавказі [7]. Незважаючи на міграцію великої кількості кабанів із Закарпатської області на Буковину, спричинену катастрофічною повінню навесні 1999 р., суттєвих змін у біотопічному розподілі тварин також не відбулося. Причина цього полягає в значному поширенні у нашому регіоні хвойних молодняків, які є основними захистками кабана, і букових лісів, що мають високу кормову продуктивність.

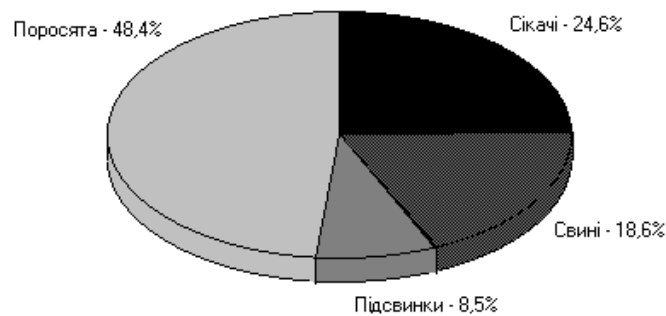

Рис. 1. Сучасна структура популяції кабана на Буковині.

Сучасна структура буковинської популяції дикого кабана відрізняється певними особливостями, серед яких можна назвати явне переважання кількості дорослих самців над кількістю самок (рис. 1). Для полігамного виду це свідчить про несприятливий стан популяції, що звичайно виражається в низьких темпах приросту чисельності. Така ситуація може бути наслідком високої смертності самок під впливом полювання. У сусідній Івано-Франківській області внаслідок широкого використання під час відстрілу кабанів лайок, кількість дорослих свиней у загальному обсязі видобутих тварин щорічно становила 45–50% [3]. Тривалий час ціна ліцензії на відстріл копитних будь-якого розміру і статі була однаковою, а свині, що захищають молодняк від нападу собаки, уразливі і є бажаніші об'єкти

полювання, ніж дрібні поросята. Відповідно, вилучення дорослих самок призводить до інших негативних наслідків: з середини зими 30,1% виводків залишається без свиней. Розмір таких груп у грудні-січні становить $3,80 \pm 0,49$ поросят проти $4,48 \pm 0,20$ у тих стадах, де свиноматкам вдалося вціліти. І хоча різниця між цими показниками статистично недостовірна ($t=1,28$), варто визнати, що напередодні найважчого періоду року не менше третини поросят залишаються сиротами. Вони саме й становлять найвразливішу частину популяції і найчастіше гинуть з різних причин (голод, хижаки, полювання).

Зважаючи на велику кількість поросят (48,4%) і участь у розмноженні не менше 69 % свиней, буковинське угруповання виду має досить високу здатність до відтворення. Однак, якщо порівняти кількість облікованого восени і на початку зими молодняку із кількістю підсвинків, то можна виявити суттєву різницю (82,49 %), яка є наслідком високої смертності новонароджених поросят у березні-квітні під час повернення холодів та загибель уцілілих тварин від голоду протягом першої для них зими. У сприятливіших умовах рівень смертності в цій групі тварин дещо менший; зокрема, у степових районах України з урахуванням вилучених під час полювання тварин за рік він не перевищує 70% [1], а у Поліссі – 67,9% [5].

Продуктивність популяції дикого кабана дуже залежить від врожаю деяких рослин, що особливо помітно у гірських районах, де забезпечити тварин кормами узимку дуже складно. Наприклад, високий врожай букових горішків 1945 р. на Буковині сприяв спалаху чисельності мишоподібних гризунів, що, з одного боку, привело до збільшення кількості хижих ссавців і птахів [4], а з іншого – безпосередньо вплинуло на ліпше виживання копитних протягом зими поточного року. Відповідно, висока чисельність альтернативних жертв різко знизила рівень смертності кабанів від хижаків і у наступному 1946/47 р. У США, де кабана було акліматизовано ще 1890 р., у роки з поганим врожаєм жолудів узагалі фіксували цілковиту відсутність поросят [2].

Буковинське угруповання кабана, як і інші карпатські популяції, дуже інтенсивно експлуатують. Причому вилучення тварин у процесі полювання сягає незначних розмірів – близько 6–8%. Головну кількість тварин добувають бракон'єри після закінчення мисливського сезону під час суворих морозних і сніжних зим, коли тварини слабшають і стають менш обережними. В окремих місцях багато кабанів знищують вовки і ведмеді. В зиму 1998/99 рр., коли був вийнято низький урожай бука та дуба, ведмеді майже цілодобово полювали на кабанів. Ураслідок відсутності важливих рослинних кормів вони практично винищили весь молодняк диких свиней у місцях свого існування.

Іноді, по високому снігу ведмедям вдавалося здолати і великих сікачів [6]. Локальний вплив хижаків та полювання суттєво позначається на процесі структурних перетворень. Враховуючи, що самкам з поросятами притаманна значна осілість, то саме ця частина популяції є найбільше уразливою. Для дорослих самців, навпаки, характерний невисокий рівень смертності, тому що вони спроможні протистояти нападу хижаків, а також здатні ефективніше добувати корм

за високого снігового покриву і промерзання ґрунту. У пошуках самок або кормів сікачі багато переміщуються і тому в складних гірських умовах менш досяжні і менш вразливі.

Структура буковинської популяції кабана за розміром стада

Показники	Розмір стада, особин					Разом
	1	2 - 4	5 - 8	9 -11	18-36	
Кількість зустрічей, абс.	43	39	37	5	3	127
Співвідношення, %	33,9	30,7	29,1	3,9	2,4	100,0
Середній розмір стада	1	2,6	6,2	10,0	24,0	499

У буковинській популяції кабана звичайно не утворюють великих стад. Найчастіше трапляються групи тварин із однієї–восьми особин (див. таблицю). За винятком самотніх тварин, вони мають доволі стабільну структуру - майже завжди основу стада складає доросла свиня з поросятами (44,9% випадків від загальної кількості стад і одинаків). Серед одинаків понад 90 % припадає на дорослих самців. У великих групах (9–36 особин) важко визначити структуру з огляду на високу рухливість тварин і візуальну обмеженість спостережень у лісовій гушавині. Ми зачислили їх у категорію стад невизначених тварин, що мали досить великі розміри ($7,71 \pm 2,06$ особин). Проте і в них головна кількість – це були поросята одного або декількох виводків із матерями, до яких приєднувалися звірі інших вікових груп. У стадах підсвинків, розмір яких коливається від одного до семи ($2,39 \pm 0,45$) особин, переважають самці: із 31 кабана ними виявилось понад 88%.

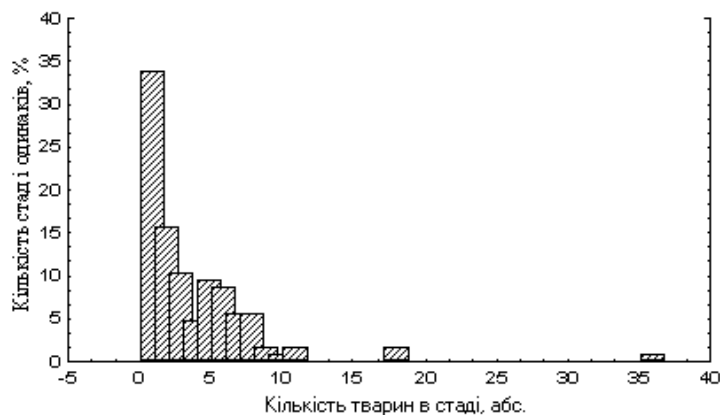

Рис. 2. Загальний розмір стад кабана на Буковині.

Причина цього – в екологічних особливостях виду. Самки, що досягли однорічного віку (підсвинки) до другої осені свого життя, зазвичай, мають поросят і потрапляють у категорію дорослих тварин. До того ж, їхній вік дуже важко визначити візуально через присутність із ними молодняку. Самці у віці понад рік, хоча і є фізіологічно зрілими тваринами, беруть участь у розмноженні тільки у виняткових випадках: якщо в цій місцевості немає дорослих самців. Тому, як звичайно, вони утворюють самостійні групи або живуть поодинокі. Загальна зустрічальність стад кабанів у регіоні відображена на рис. 2. Як бачимо, що найчасіше в буковинських лісах трапляються самотні тварини (33,9%) і групи із двох (16,1%) особин.

Отже, головними захистками кабана на Буковині є шпилькові молодняки, а потім уже інші біотопи. За високої потенційної здатності до відтворення, буковинському угрупованню кабана властивий пульсуючий характер формування структури: у роки з ранньою теплою весною в ньому значно збільшується кількість поросят, а в роки з тривалою та суворою зимою – значно зменшується унаслідок високої смертності від хижаків, голоду та браконьєрства.

Автор висловлює щирі вдячності за багаторічну допомогу у збиранні польового матеріалу головам Глибочкої райради УТМР В. М. Воротняку, Сторожинецької райради УТМР О. М. Мельниченко, Заставнівської райради УТМР М. К. Семенюку, старшим егерям М. Г. Лотанюку, Г. Г. Баланюку, мисливцям М. І. Гринчуку, О. В. Рудязі, Г. В. Рудязі та Б.Ф. Ткачуку.

1. Волох А. М. Репродуктивный потенциал популяции дикого кабана // Шестой съезд териологического об-ва. М., 1999. С. 53.
2. Пелтон М. Р., Конли Р. Х. Статус *Sus scrofa* L. (Artiodactyla) в Северной Америке // Первый междунар. конгресс по млекопитающим: Реф. докл. М., 1974. Т. 2. С. 110.
3. Разумовский Б. И., Гунчак Н. С. Пути развития охотничьего хозяйства на кабана в Карпатах // Вторая науч.-произв. конференция “Развитие охот. хоз-ва Украинской ССР”. К., 1973. С. 85–86.
4. Страутман Ф. И. О колебании численности некоторых животных буковых лесов южных склонов восточных Карпат // Вторая экол. конференция “Массовые размножения животных и их прогнозы”. К., 1950. Часть 2. С. 89–93.
5. Татаринцов К. А. Половая и возрастная структура копытных в экосистемах запада Украины // Перша міжнар. наук. конференція “Структура і функціональна роль тваринного населення в природних і трансформованих екосистемах”. Дніпропетровськ, 2001. С. 222–223.
6. Ткачук Ю. Б. Деякі матеріали до екології ведмедя на Буковині // Вестн. зоології. 2000. Т. 34. № 1–2. С. 74.
7. Чернявская С. И. Сезонное размещение и кочёвки диких копытных и медведя в районе Кавказского заповедника в связи с распределением урожая плодов фруктарников и орехоносов // Бюллетень МОИП. Отд. биол. 1956. Т. 61. № 4. С. 7–21.

**WILD BOAR DISTRIBUTION IN DIFFERENT HABITATS
ON AUTUMN-WINTER PERIOD
AND STRUCTURE OF ITS POPULATION IN BUKOVINA**

Yu. Tkachuk

*Taurian State Agrotechnical Academy,
Khmelnitsky prospect 18, Melitopol, 72315, Ukraine,
e-mail: mpi@comint.net*

The results of long-term investigations of Wild Boar ecology in one region the Carpathians are discussed. The reasons of forming of the present population structure are explained. Such structure is mainly determined by the level of animal mortality due to unfavorable climate, conditions in the region and hunting.

Key words: population, structure, frequency of occurrence, wild boar, flock.

Стаття надійшла до редколегії 09.07.2002
Прийнята до друку 06.09.2002